

POLIITTISTEN ASEENTEIDEN RAKENTEESTA

Erik Allardt

Gallup-tutkimuksilla ja ns. survey-tyyppisillä tutkimuksilla tutkitaan ihmisten mielipiteitä. Tavallisesti ei kuitenkaan puhuta mielipiteistä, vaan sanotaan pikemminkin asenteiden olevan tutkimusten kohteina. Tällä halutaan ilmoittaa, ettei tutkita vain ihmisten mielipiteitä tietynä ajankohtana, vaan tutkitaan taipumuksia, tendenssejä suhtautua tietyllä tavalla tiettyihin asioihin. Erikoisen selvää tämä on asteikkoanalyysissa, jossa tutkittavien henkilöiden yksityisiä reaktioita yhdistelemällä mitataan näiden valmiutta suhtautua yhdensuuntaisesti ja pysyvästi eri asioihin.

Yleensä mitataan tällaisia valmiustiloja yksinkertaisesti kysymällä ihmisiltä heidän suhtautumisiaan. Tällöin pidetään samoja sanoja sisältäviä vastauksia samanlaisina. Näin ovat menetelleet politiikan tutkimuksen alalla esim. Eysenck¹ ja Adorno². Yleiseksi tulleen terminologian mukaan sanotaan, että he ovat tutkineet poliittisten asenteiden sisältöä (content). Eysenckin ja Adornon jalanjäljissä on syntynyt kokonainen poliittisia asenteita koskevien tutkimusten aarniometsä. Puhtaasti teknillinen ja metodinen analyysi on asteikkotekniikan ja faktorianalyysin avulla suuresti kehittynyt. Sen sijaan on asenteiden tutkimiseen liittyvien käsitteellisten ongelmien selvittäminen pahasti lyöty laimin. Voidaan esim. kysyä onko sisältö juuri se asia, josta me todella olemme kiinnostuneita. Esimerkki autoritaarista persoonallisuutta määrittelevistä kysymyksistä: monet ihmiset reagoivat myönteisesti väitteeseen »tarvitsemme kovia ja voimakkaita johtajia». Kuitenkaan eivät kaikki myönteisesti vastanneet käytännössä hyväksy kovia ja voimakkaita johtajia. Kaikki myönteisesti reagoineet eivät vastauksillaan tarkoita samaa. Ilmeisesti olisi poliittisten asenteiden tutkimuksessa kiinnitettävä huomiota muuhunkin kuin ns. sisältöön.

Saattaa olla harhaanjohtavaa sanoa, että esim. Eysenck ja Adorno tutkivat poliittisten suhtautumisvalmiuksien sisältöä. He eivät näet tutki mitä ihmiset tarkoittavat väitteillään. Luulisi kuitenkin, että ihmisten tarkoitukset tai heidän lausumiensa väitteiden mieli ovat tärkeitä heidän asenteitaan tutkittaessa. Esim. väitteen »suhtaudun myötämielisesti kommunismiin» hyväksy-

minen voi merkitä varsin erilaisia asioita. Eräissä tapauksissa joku henkilö myönteisellä reaktiollaan haluaa ilmoittaa, että hän todella on valmis suorittamaan kommunistisia tekoja, esim. äänestämään kommunisteja. Toisinaan taas se merkitsee, että myönteisesti vastannut henkilö ilmoittaa tuntevansa myötämielisyyttä huonompiosaisia kohtaan. Kielellisesti ilmaistuja asenteita on sen takia analysoitava käsitteellisesti, ennenkuin voimme sanoa minkälaisista toiminta- ja suhtautumisvalmiuksista todella on kysymys.

Käytännössä asenteiden mieltä ja vastausten tarkoitusta analysoidaan esim. tutkimalla kielellisesti ilmaistujen väitteiden korrelaatioita muihin vastauksiin. Näin menetellään vaikkapa silloin kun faktorianalyysin avulla analysoidaan asenteita. Tällöin muut vastaukset tai oikeastaan eri vastausten väliset suhteet määrittelevät ne asenteet, joista me olemme kiinnostuneita. Tässä ei vielä sinänsä ole pulmaa. Tosin voi olla vaikeuksia siinä, että asenteita määritellään muiden kysymysten tai muuttujien avulla samalla kun halutaan tutkia asenteiden ja näiden muiden vastausten ja muuttujien empiirisiä suhteita. Tähän menettelyyn ei kuitenkaan sisälly varsinaista virheelisyyttä. Mutta itse vaikeudet alkavat pohdittaessa sitä, minkälaisia muuttujia ja kysymyksiä meidän tulisi valita tutkimukseen, jotta asenteiden määrittäminen olisi mahdollinen. Jos esim. halutaan keskustella faktorianalyysistä tässä yhteydessä niin pulmana on faktorianalyysiin mukaan otettavien muuttujien valinta.

*

Asenteen tarkoitus on siis ongelmallinen siksi, että myös samoja sanoja sisältävät vastaukset tarkoittavat eri asioita. Asennemittausten suorittajat ovat etsineet ratkaisua tähän pulmaan mm. puhumalla eri asennekomponenteista. Guttman³ erottaa neljä asennetekijää:

- 1) sisältö (content)
- 2) intensiteetti (intensity)
- 3) päättäväisyys (closure) ja
- 4) eläytyminen (involution).

Guttman on miettinyt myös muita komponentteja, mutta ainakin mainituista neljästä on tehty empiirisiä tutkimuksia. Eri komponentteja voidaan tutkia tekemällä niitä koskevia kysymyksiä. Ei riitä se, että kysytään, suhtautuvatko haastateltavat myönteisesti vai kielteisesti tiettyihin kysymyksiin. Guttmanin komponentit ovat kiinnostavia, mutta kuitenkin jää mielestäni hyvin oleellisia seikkoja asenteissa syrjään. Kahdella henkilöllä voi olla asenteita, joihin kuuluu sama sisältö, sama intensiteetti, sama päättäväisyys ja sama eläytyminen ilman, että sen takia olisi tarkoituksenmukaista kuvata heidän asenteitaan samoiksi. Kaksi henkilöä voi suhtautua yhtä kielteisesti kommunismiin, he ilmaisevat asenteitaan yhtä intensiivisesti, he ovat yhtä päättäväisiä ja he ovat samalla tavalla eläytyneet kommunismin vastaiseen

taisteluun. Kuitenkaan emme käytännössä haluaisi kuvata heidän asenteitaan samanlaisiksi. Toisella on ehkä perusteita asennoitumiseensa, hän on ajatellut eräitä päämääriä ja katsoo, että kommunismi estää näiden päämäärien toteuttamista. Toiselle taas koko juttu on tunneseikka ja sekä sisältö, intensiteetti, päättäväisyys että eläytymisaste perustuvat tähän eikä siihen, että hän ajattelee keinoja ja päämääriä. Tämä on vain esimerkki siitä, miten Guttmanin komponentit ehkä eivät anna tyydyttäviä vastauksia haluttaessa kuvata eri asenteita. Se viittaa siihen, että muita asenteen aspektoja kuin Guttmanin mainitsemia olisi syytä ottaa huomioon. Voimme kohta palata siihen, mitä saattaisi olla hedelmällistä ottaa huomioon.

Asennemittausten keskeisenä kysymyksenä on usein pidetty seuraavaa: miten voimme asenteita tuntemalla tehdä ennustuksia käyttäytymisestä. Guttmanista eriävä ote on niillä asennemittauksen erikoistuntijoilla, jotka sanovat, että hedelmällisin tapa eritellä asennekomponentteja on sen takia ajatella niitä tekoja, joihin asenteet ovat valmiuksia. Etsimällä komponentteja tällä tavalla voidaan todella kuvata asenteita toiminta- eli suhtautumistendensseinä. Tunnetuimpia tällä suunnalla toimivia tutkijoita on Daniel Katz⁴.

Ulf Himmelstrand⁵ on lähtenyt tämäläpäläisestä ajatuksesta ja erittelee erilaisia käyttäytymisiä, joihin asenteet voivat olla valmiuksia. Hän puhuu toisaalta yhtäpitävästä käyttäytymisestä (congruent behavior, kongruent beteende) ja toisaalta symbolikäyttäytymisestä (symbol acts, symbolakter). Olettakaamme, että tutkimme asennoitumista väitteeseen »on osallistuttava isänmaallisiin juhliin». Yhtäpitävä käyttäytyminen on yksinkertaisesti se, että myönteisesti vastannut henkilö todella käy isänmaallisissa juhlissa. Voi kuitenkin tapahtua, että joku joka suhtautuu erittäin myönteisesti väitteeseen, ei koskaan käy isänmaallisissa juhlissa. Sen sijaan hän puhuu lennokkaasti isänmaasta ja on erittäin aggressiivinen niitä kohtaan, jotka hänen mielestään eivät ole tarpeeksi isänmaallisia. Hän reagoi symboliin »isänmaa» ja hänen käyttäytymistään ei voida kuvata yhtäpitävänä. Se on kuvattava symbolikäyttäytymisenä. Voidaan myös ajatella muita käyttäytymisiä, joihin asenteet ovat valmiustiloja. Esim. aviovaimo voi suhtautua myönteisesti kysymykseen »on osallistuttava isänmaallisiin juhliin» vain siitä syystä, että hän tietää kommunistisen miehensä olevan eri mieltä. Tällöin voimme puhua reaktiivisesta käyttäytymisestä. Edelleen on otettava huomioon, että voi esiintyä kielellisiä asenteita, joihin ei liity käyttäytymisodotuksia ollenkaan. Asennemittaajien kieltä käyttäen ei tällaisessa tapauksessa voida tehdä käyttäytymistä koskevia ennustuksia asenteiden perusteella.

Himmelstrand katsoo, että on mahdollista tutkia asenteiden ns. käyttäytymisaspektoja. Empiirisessä työssään hän ei ole ainoastaan tutkinut sisältöä

ja tehnyt asteikkoja siitä. Hän on jokaisen sisältöä selvittävän kysymyksen perään esittänyt toisen kysymyksen, jonka tarkoituksena on ollut selvittää missä määrin kielellisesti ilmaistut asenteet ovat valmiuksia symbolikäyttäytymiseen. Myös näistä on tehty asteikkoja. Suhtautuminen abortteihin voidaan tutkia esim. esittämällä väitteitä seuraavaan tapaan: »Naimisissa oleva nainen, jolla on kuusi lasta, on tullut yhä heikommaksi jokaisen synnytyksen jälkeen. Hän odottaa nyt seitsemättä lastaan. Olisiko tässä tapauksessa abortti sallittava»? Tämä kysymys mittaa siis sitä, mitä tavallisesti on sanottu asenteen sisällöksi. Valmiutta symbolitekoon mitataan taas seuraavalla kysymyksellä »Minun ei ole vaikeata heti ratkaista suhtautumistani sen tapaisiin kysymyksiin kuin abortteja koskevaan, koska on olemassa eräitä periaatteita, joiden kannattaminen on velvollisuus». Myönteinen reaktio kysymykseen osoittaa, että on kysymys valmiudesta symbolikäyttäytymiseen. Himmelstrand käyttää siis ainakin kahta asennekomponenttia. Tavallisten sisältöä mittaavien asteikkojen ohella hän puhuu L-asteikosta. L-asteikko on lyhennys varsin pelottavasta nimityksestä »Independence of Affective Loading of Verbal Attitudes». L-asteikot joka tapauksessa mittaavat, ovatko kielellisesti ilmaistut asenteet valmiuksia yhtäpitävään käyttäytymiseen vai symbolikäyttäytymiseen.

Ne, jotka Himmelstrandin mukaan saavat korkeita L-arvoja, ovat instrumentaalisesti suuntautuneita, kun taas ne, jotka saavat alhaisia L-arvoja, ovat ekspressiivisesti suuntautuneita. Dikotomia, joka on lainattu Parsonsilta⁶, sisältää sen, että jotkut teot ovat keinoja, joiden avulla voidaan toteuttaa tai lähestyä tiettyjä päämääriä, kun taas ekspressiiviset teot ovat päämääriä sinänsä. Instrumentaaliset teot ovat rationaalisia, ne perustuvat siihen, että asioita punnitaan ja perustellaan. Sen sijaan ekspressiiviset teot ovat emotionaalisia ja todella jonkinlaisia purkautumia.

Käsittääkseni kuitenkin Himmelstrand on L-asteikkoihinsa ja ajatusrakennelmaansa yhdistänyt kaksi asiaa, jotka on syytä pitää erillään. Ensimmäkin voi olla vaikeata erottaa yhtäpitävää käyttäytymistä ja symbolikäyttäytymistä. Mainittu lause »suhtaudun myötämielisesti kommunismiin» on siitä esimerkki. Yhtäpitävää käyttäytymistä on myötämielinen suhtautuminen kommunismiin, mutta myötämielistä suhtautumista on vaikeata erottaa symbolikäyttäytymisestä. Tässä tapauksessa on mielestäni ratkaiseva se, onko asenteella perusteita vai onko se pelkkä tunnereaktio. Minusta tuntuu, etteivät Himmelstrandin asteikot selvitä tätä asiaa. Filosofisesti asennoituva ihminen voi varmasti pitää kiinni periaatteistaan, mutta hänen kohdallaan periaatteet ovat pitkän ajatustoiminnan tuloksia ja ehkä instrumentaalisia muita päämääriä ajatellen. Itse asiassa Himmelstrandin skaaloihin sisältyy toisiinsa punoutuneina kaksi eri asiaa. Toinen koskee sitä, ovatko kielellisesti ilmaistut asenteet valmiuksia joko yhtäpitävään tai symbolikäyttäytymiseen. Toinen koskee sitä, ovatko asenteet instrumentaalisia vai ekspres-

siiviä. Kuitenkin nämä kaksi asiaa ovat asenteita mitattaessa erittäin keskeisiä. Jollei niitä oteta huomioon, tulokset jäävät aika lailla ylimalkaisiksi.

*

Haluan siis väittää, että asenteita tutkittaessa olisi tärkeätä aina tutkia kahta komponenttia: 1) Ovatko asenteet valmiuksia yhtäpitävään käyttäytymiseen vai symbolikäyttäytymiseen ja 2) ovatko asenteet instrumentaalisia vai ekspressiivisiä. Itse asiassa perustelut sille, miksi nämä ovat niin tärkeitä, eivät ole aivan samat näiden kahden eri komponenttien kohdalla. Lähtökohta on kuitenkin sama. On välttämätöntä, että todella selvitämme mitä ihmiset tarkoittavat kun he kielellisesti ilmaisevat asenteitaan. Kun haluamme selvittää mitä ihmiset tarkoittavat, on suurta hyötyä sentapaisista yleisistä luokituksista kuin Himmelstrandin. On myös luultavasti mahdollista selvittää, mitä ihmiset tarkoittavat asenteillaan tekemällä useita lisäkysymyksiä sisältöä mittaavan kysymyksen jälkeen. Voisi kenties esittää vastaväitteenä, että kuinka voidaan tutkia mitä ihmiset tarkoittavat, kun he usein eivät tarkoita mitään. Tämä ei kuitenkaan haittaa. Ihmiset eivät todella eräissä tapauksissa tarkoita mitään. Myös tämä on sopiva tutkimustulokseksi. Asennemittajat sanoisivat, että tällaisista asenteista ei voida ennustaa mitään.

On eräessä merkityksessä harhaanjohtavaa sanoa, että käyttäytymistä ennustetaan asenteiden perusteella. Asenteet on määritelty toimintavalmiuksiksi. Mitä asenteet ovat, voimme sanoa vain ilmoittamalla minkälaisien käyttäytymisten valmiuksia ne ovat. Kun määritellään asenteita, lähdetään itse asiassa siitä käyttäytymisestä, jota muka ennustetaan. Tästä väitteestä monet asennemittajat eivät varmaankaan pidä, mutta he voivat tuskin kieltää sitä tosiseikkaa, että he laativat väittämiään ajattelemalla sitä käyttäytymistä, joihin asenteet ovat valmiuksia. Asian voisi myös sanoa seuraavasti: Sanan merkitys, mieli, ilmenee siitä, miten sitä käytetään. Samalla tavalla asenteen mieli ja asenteiden lausujien tarkoitus käy ilmi siitä, miten asenne ilmenee käyttäytymisessä. Sen takia on ajateltava käyttäytymistä kun lähdetään ratkaisemaan, mitä asenteiden aspekteja on syytä tutkia. Aina on kyllä ajateltu sitä käyttäytymistä, johon asenteet ovat valmiustiloja, mutta yleensä varsin epäsystemaattisesti. Kun laaditaan asennekysymyksiä, on suurta hyötyä juuri sellaisista kiinteistä luokituksista kuin esim. Himmelstrandin. Se ei suinkaan ole ainoa, mutta koskee tärkeätä aspektia. Perustelu siihen, miksi yhtäpitävän käyttäytymisen ja symbolikäyttäytymisen välinen ero on otettava huomioon, perustuu siis tavallaan asenteen käsitteen analyysiin. Hieman metafyyilliseltä kajahtavaa sanontaa käyttäkseni tämän komponentin tärkeys perustuu asenteiden olemukseen.

Toinen komponentti on ensikädessä empiirisesti perusteltavissa. Tiedämme, että toiset antavat perustellen vastauksia, toiset eivät. Perustelijat

siis valitsevat asenteen ajatellen instrumentaalista hyötyä. He odottavat, että tietyt asennoitumiset edistävät tiettyjä päämääriä. Toisille taas asenteen ilmaiseminen on päämäärä sinänsä. He purkautuvat vastaamalla tietyllä tavalla. Siksi puhumme instrumentaalisista ja ekspressiivisistä asenteista, suomeksi ehkä edistävistä ja ilmaisullisista asenteista. Jako on tärkeä siitä syystä, että se arkielämässäkin on keskeinen. Samasta syystä tällä Parsonsilta otetulla dikotomialla on vastineensa myös jokseenkin kaikissa tärkeissä sosiologisissa käsitejärjestelmissä. Samankaltaiset jaot ovat esim. Paretolla⁷ looginen toiminta ja ei-looginen toiminta ja Weberillä⁸ *zweckrationales Handeln* ja *wertrationales Handeln*. On kuitenkin sanottava, että käsitteet instrumentaalinen toiminta ja instrumentaaliset asenteet ovat sisällöllisesti selvempiä kuin ekspressiivinen toiminta ja ekspressiiviset asenteet. Vastaavalla tavalla Paretolla looginen toiminta on selvempi kuin ei-looginen toiminta, joka on jonkinlainen jäännöskategoria. On siis ilmeistä, että komponentti instrumentaalinen — ekspressiivinen kaippaa perusteellista käsiteanalyysia. Joka tapauksessa on jako jo näin karkeanakin hedelmällinen. Se näkyy siitäkin, että monet ns. sosiologiset yleistykset pitävät paikkansa vain toisen toimintakategorian alueella. Homansin yleistykset johtajien vuorovaikutussuhteista ovat oikeita vain asiajohtajiin nähden, jotka eivät pääasiassa ole keskittyneet ekspressiiviseen toimintaan. Niinikään sellainen yleistys kuin toiminnan kasautuminen pitää paikkansa vain silloin kun kysymyksessä on instrumentaalinen toiminta⁹. Nämä tulokset eivät koske asenteita, mutta ne osoittavat, että jako on sosiologisesti keskeinen. Asennekomponentteja on hedelmällistä analysoida niin, että niillä on yhteyksiä sosiologian teoriaan.

Yhteenvetona: mainitut kaksi asennekomponenttia auttavat selvittämään mitä ihmiset kielellisesti ilmaisemillaan asenteilla tarkoittavat. Komponentteja voidaan varmasti tutkia asettamalla sopivia kysymyksiä. Tärkeintä on ehkä kuitenkin se, että asennemittauksilla ei voida saavuttaa kiinnostavia tuloksia, jollei analysoida myös sitä käyttäytymistä, johon asenteet ovat valmiustiloja. Edellä esitetyt komponentit ovat esimerkkejä siitä, minkätapaisia asioita olisi otettava huomioon. Nyt esitetyssä muodossa ne vaativat tarkistuksia. Kysymyksen »Whats wrong with attitude measurement» vastaisin, että aivan liian usein on asennemittauksissa pidetty sellaisia ilmiöitä samalaisina, jotka itse asiassa ovat erilaisia.

LÄHDEVIITTEET

- 1 *H. J. Eysenck*, *The Psychology of Politics* (London 1954).
  - 2 *T. W. Adorno et al.*, *The Authoritarian Personality* (New York 1950).
  - 3 *Louis Guttman*, *The Principal Components of Scalable Attitudes*, Teoksessa *Lazarsfeld* (ed): *Mathematical Thinking in the Social Sciences* (Glencoe, Illinois 1954).
  - 4 *Daniel Katz*, *The Functional Approach to the Study of Attitudes* (*Public Opinion Quarterly*, Summer 1960).
  - 5 *Ulf Himmelstrand*, *Social Pressures, Attitudes and Democratic Processes* (Uppsala 1960).
  - 6 *Talcott Parsons* ja *Edward Shils* (ed), *Toward a General Theory of Action* (Cambridge, Mass. 1952).
  - 7 *Peter Winch*, *The Idea of a Social Science* (London 1958).
  - 8 *Max Weber*, *Wirtschaft und Gesellschaft* (Tübingen 1925).
  - 9 *Erik Allardt* ja *Yrjö Littunen*, *Sosiaalinen käyttäytyminen ja sosiaaliset järjestelmät* (käsikirjoitus).
-